

**SANOAT KORXONALARIDA DAROMAD VA XARAJATLAR HISOBINING
SAMARADORLIGINI OSHIRISH HAMDA AUDIT MEKANIZMLARINI
TAKOMILLASHTIRISH
ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕТА ДОХОДОВ И РАСХОДОВ
НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ И
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ АУДИТА
IMPROVING THE EFFICIENCY OF REVENUE AND EXPENSE ACCOUNTING AND
ENHANCING AUDIT MECHANISMS IN INDUSTRIAL ENTERPRISES**

Jo'rayev Qudratbek

O'qituvchi: Bosh buxgalter (glavniy buxgalter) Everest Metal Grand Mchj

Saminov Abrorbek Dilshodjon o'g'li

Andijon davlat Texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va audit yo'nalishi 4-bosqich talabasi

abrorsaminov0800@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20508237>

Annotatsiya. Ushbu maqolada sanoat korxonalarida daromad va xarajatlar hisobining samaradorligini oshirish va audit mexanizmlarini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Maqolada korxonada moliyaviy faoliyatini boshqarishda daromad va xarajatlar monitoringining ahamiyati, mavjud kamchiliklar, shuningdek ichki va tashqi audit jarayonlarining samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar keltiriladi. Raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar yordamida korxonada resurslaridan oqilona foydalanish va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlash yo'llari muhokama qilinadi.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты повышения эффективности учета доходов и расходов на промышленных предприятиях, а также совершенствования механизмов аудита. Рассматривается значение мониторинга доходов и расходов в управлении финансовой деятельностью предприятия, выявляются существующие недостатки и предлагаются меры по повышению эффективности внутренних и внешних аудиторских процессов. Обсуждаются пути рационального использования ресурсов предприятия и обеспечения надежности финансовой отчетности с помощью цифровых технологий и инновационных подходов.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of improving the efficiency of revenue and expense accounting in industrial enterprises and enhancing audit mechanisms. It discusses the importance of monitoring revenues and expenses in managing the financial performance of enterprises, identifies existing shortcomings, and proposes measures to improve the effectiveness of internal and external audit processes. The article also explores ways to ensure rational use of enterprise resources and reliability of financial reporting through digital technologies and innovative approaches.

Kalit so'zlar: daromad, xarajat, korxonada, audit, moliyaviy samaradorlik, raqamli texnologiyalar

Ключевые слова: доход, расход, предприятие, аудит, финансовая эффективность, цифровые технологии

Keywords: revenue, expense, enterprise, audit, financial efficiency, digital technologies

Kirish

Sanoat korxonalari milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ularning moliyaviy barqarorligi va samarali boshqaruvi nafaqat ichki daromad manbalarini oshirishga, balki ish o'rinlari yaratish va investitsiya jalb qilish imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Korxonalar moliyaviy natijalarini to'g'ri baholash uchun daromad va xarajatlarni hisoblash va tahlil qilish tizimi muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, audit mexanizmlari orqali moliyaviy axborotlarning ishonchliligi va shaffofligini ta'minlash mumkin [1].

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar korxonalarda daromad va xarajatlarni boshqarishni soddalashtiradi, xatoliklarni kamaytiradi va qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi. Shu bois, sanoat korxonalarida daromad va xarajatlarni optimallashtirish hamda audit jarayonlarini takomillashtirish masalalari nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki moliyaviy barqarorlikni ta'minlash nuqtai nazaridan ham dolzarb hisoblanadi.

Maqolada daromad va xarajatlar hisobi samaradorligini oshirish, ichki va tashqi audit jarayonlarini takomillashtirish, shuningdek, raqamli vositalardan foydalanish orqali korxonalar moliyaviy faoliyatini yaxshilashning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Sanoat korxonalarida daromad va xarajatlar hisobini samarali tashkil etish masalalarini tadqiq etgan ko'plab olimlar daromad va xarajatlarni to'g'ri hisoblash orqali moliyaviy samaradorlikni oshirish mumkinligini qayd etadilar. Masalan, D.Niyozov “Sanoat korxonalarida daromadlar va xarajatlar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish” maqolasida sanoat korxonalarida daromadlar va xarajatlarni xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashtirish orqali korxonalar moliyaviy natijalarini oshirish imkoniyatlarini ta'kidlaydi [2].

Shuningdek, Sh.Rasulova o'z tadqiqotida ishlab chiqarish xarajatlarini hisoblash moddasini va ularning strukturaviy tahlilini amalga oshirish korxonalar rentabelligini oshirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi; u xarajatlarni tahlil qilish orqali resurslardan samarali foydalanish yo'llarini aniqlash zarurligini qayd etadi [3].

Moliyaviy audit doirasida hisoblangan daromad va xarajatlarni tekshirish buxgalteriya axborotining ishonchliligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini bir nechta tadqiqotlarda ham ko'rish mumkin. Masalan, daromad va xarajatlar auditi bo'yicha o'tkazilgan umumiy tahlilda auditorlar korxonada tuzilgan moliyaviy hisobotlar ma'lumotlarini kerakli darajada tekshirish orqali noto'g'ri ma'lumotlar va xatoliklar oldini olishlari mumkinligi ta'kidlanadi.

Bundan tashqari, moliyaviy hisobotlar va audit bo'yicha jahon amaliyotida hisob va auditni birlashtiruvchi yondashuvlar ustida ishlash muhim ekanligi qayd etilib, bu moliyaviy hisobotlar va audit nazariyalarining o'zaro integratsiyasi orqali boshqaruv qarorlarining sifatini yaxshilash mumkin deb topilgan [4]. Bu yondashuvlar korxonada daromad va xarajatlar hisobi bilan audit samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Metodologiya

Ushbu maqolada tadqiqot metodlari sifatida **analitik, taqqoslash va statistik tahlil** usullari qo'llanildi. Sanoat korxonalarining daromad va xarajatlar hisobi bo'yicha ma'lumotlar yig'ilib, ularning samaradorligi va rentabelligi o'rganildi. Shuningdek, ichki va tashqi audit jarayonlarining moliyaviy natijalarga ta'siri tahlil qilindi. Maqolada **raqamli vositalar va hisoblash texnologiyalari** yordamida moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi va shaffofligi baholandi. Ushbu yondashuv tadqiqot natijalarini aniqlik bilan chiqarishga imkon berdi.

Tahlil va Natijalar

Tahlil uchun misol tariqasida shartli “**Auto Rubber**” sanoat korxonasi uchun daromad va xarajat ma’lumotlari olindi. Ushbu ma’lumotlar asosida korxonaning moliyaviy samaradorligini baholash maqsadida rentabellik ko’rsatkichlari, daromadlar va xarajatlarning o‘zaro nisbatlari tahlil qilindi.

Jadvalda ko’rsatilganidek, 2025 yilda korxonaning umumiy daromadi 2024 yilga nisbatan 12,5%ga o’sdi, bu korxonada faoliyatining ijobiy dinamikasini ko’rsatadi. Shu bilan birga, umumiy xarajatlarning ham 9,8%ga ko’tarildi, ya’ni xarajat strukturasi ham daromad o’sishiga mos tarzda o’zgardi (1-jadval). Korxonada daromad va xarajatlarning o’sish sur’ati vaqtincha nomutanosib bo’lgan taqdirda bu rentabellik pasayishiga olib keladi, ammo bu holatda daromad o’sishining xarajat o’sishidan yuqori bo’lishi samaradorlikni oshiradi.

1-jadval.

“Auto Rubber” sanoat korxonasi daromad va xarajat ko’rsatkichlari (2024-2025-yillarda, mln so’mda)

Ko’rsatkichlar	2024	2025	O’sish (%)
Umumiy daromad	1250	1405	12,5
Umumiy xarajat	1000	1098	9,8
Foyda (daromad – xarajat)	250	307	22,8
Rentabellik (%)	20	21,9	1,9 pp

Tahlil natijalari shuni ko’rsatadiki, 2025 yilda shartli korxonaning foyda hajmi ham 22,8%ga o’sdi, natijada rentabellik darajasi 1,9 foiz bandga oshdi. Bu shuni anglatadiki, daromadlarning o’sish sur’ati samarali boshqaruv va xarajatlarni nazorat qilish orqali qo’llab-quvvatlangan.

Shuningdek, xarajatlarning strukturaviy tahlili ularni quyidagi tarkibiy qismlarga ajratish imkonini berdi: **ishlab chiqarish xarajatlari, umumiy boshqaruv xarajatlari va sotish xarajatlari**. Tahlil natijasida ishlab chiqarish xarajatlari jami xarajatlarning 62%ini, boshqaruv xarajatlari 25%ini, sotish xarajatlari esa 13%ini tashkil etgani aniqlandi. Bu korxonada resurslarining asosiy qismi ishlab chiqarishga yo’naltirilganini ko’rsatadi, lekin boshqaruv xarajatlarning nisbatan yuqori bo’lishi samaradorlikni oshirish uchun qo’shimcha chora-tadbirlar talab etadi.

Korxonada daromadlarning o’sishiga turtki bo’lgan asosiy faktorlar sifatida bozor talabi kuchayishi va mahsulot narxining yaxshilangan marketing strategiyasi orqali optimallashtirilishi ko’rsatildi. Bunday marketing yondashuvlari daromad dinamikasini ijobiy tomonga o’zgartiradi, bu esa iqtisodiy adabiyotlarda tasdiqlanganidek, samarador moliyaviy boshqaruv konsepsiyasining ajralmas qismidir [5].

Audit natijalari bo’yicha, ichki audit jarayonlarida xatoliklar aniqlangan bo’lsa ham, bu xatoliklarning ko’pi statistik hisoblash metodlaridan foydalanmaslikdan kelib chiqqan. Xususan, daromad va xarajatlarning bo’yicha o’tkazilgan ichki audit jarayonida **raqamli hisobot tizimlaridan** to’liq foydalanilmaganligi aniqlangan. Ushbu holat moliyaviy hisobotlarda noaniqliklarni keltirib chiqarishi mumkin, shu bois **raqamli metodlar asosida auditning integratsiyalashgan yondashuvi** korxonaning moliyaviy faoliyati ishonchliligini oshiradi [6].

Natijalarning umumiy tahlili shuni ko’rsatadiki, daromad va xarajatlarni samarali boshqarish orqali korxonada yuqori rentabellik darajasiga erishish mumkin. Bunda ichki auditning roli katta bo’lib, u moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Qo’shimcha ravishda, korxonada raqamli texnologiyalarni joriy etish auditorlik faoliyatining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi [7].

Xulosa

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalarida daromad va xarajatlar hisobini samarali boshqarish korxonalar rentabelligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Maqolada aniqlanganidek, daromadlarning o'sish sur'ati xarajatlar o'sishidan yuqori bo'lgan hollarda foyda hajmi va rentabellik darajasi sezilarli darajada ortadi. Shu bilan birga, xarajatlarning strukturaviy tahlili korxonalar resurslaridan oqilona foydalanish va boshqaruv xarajatlarini optimallashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Ichki va tashqi audit jarayonlari moliyaviy hisobotlarning ishonchligini ta'minlashda muhim vosita bo'lib, u daromad va xarajatlar hisobining shaffofligi va to'g'riligini nazorat qilish imkonini beradi. Zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish esa auditning samaradorligini oshirib, moliyaviy natijalarni tez va aniq baholash imkonini yaratadi.

Natijada, sanoat korxonalarida daromad va xarajatlarni optimallashtirish, ichki audit tizimini takomillashtirish va raqamli boshqaruv vositalarini qo'llash orqali moliyaviy samaradorlikni oshirishi va strategik maqsadlarga erishishi mumkin. Ushbu yondashuvlar korxonaning barqaror rivojlanishini ta'minlash va iqtisodiy samaradorlikni yuqori darajada ushlab turishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Smith, J. *Financial Management in Industrial Enterprises*, London: Routledge, 2020.
2. Niyozov D. Sanoat korxonalarida daromadlar va xarajatlar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish. *Journal of International Science Networks*, 2025.
3. Rasulova Sh. Sanoat korxonasida xarajatlarni hisobga olish holatining tahlili va uni optimallashtirish yo'llari. *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting*, 2024.
4. Brown, A., & Green, T. *Audit and Internal Control in Manufacturing Companies*, New York: Springer, 2019.
5. Zhao, P. *Digital Technologies in Corporate Financial Management*, Shanghai: Fudan University Press, 2021.
6. Iqbolov, M. Moliyaviy boshqaruvda daromad va xarajatlar tahlili. *Journal of Economic Studies*, 2023.
7. Karimova, U. Audit va raqamli texnologiyalar integratsiyasi. *International Journal of Audit Research*, 2024.